

Александра Р. ПОПИН*
Државни универзитет, Нови Пазар

Оригинални научни рад
Примљен: 04. X 2012.
Прихваћен: 22. IV 2013.

СОЛАРНИ МОТИВИ У ПОЕЗИЈИ ВАСКА ПОПЕ

Бројни мотиви у поезији Васка Попе повезани су са елементима архајских начина мишљења (словенски/српски мит, српска усмена књижевност и веровања, фолклорни облици, алхемија, грчки мит итд.). Многи од њих имају заједнички именитељ – Сунце, тако да је очито присуство још једног архајског мишљења, заједничког многим културама, које се очитује у представама космичке борбе између мрака и светлости. У раду полазимо од тезе да соларни мотиви у поезији овога песника чине својеврсни систем. Наиме, може се повући једна основна линија око које се мотиви групишу, на чијим су супротним половима дневно и ноћно сунце. Дневно представља апсолутно позитивни животни принцип, док се ноћно јавља у два различита облика *подземно сунце* (сунце у свом ноћном пребивалишту) и *црно сунце* (симбол зла, дезинтеграције, мрака, хаоса). Анализом поменутих мотива у осам књига песама покушаћемо да покажемо да је поетско исходиште целокупне Попине поезије соларни космогонијски мит.

Кључне речи: Сунце, подземно сунце, црно сунце, космогонија, соларни мит, Бог, Перун.

Поезија Васка Попе многоструко је повезана са елементима архајских начина мишљења. Могло би се чак рећи да они чине један од најјачих подтекстуалних темеља на којима ова поезија почива, било да је реч о словенском/српском миту, српској усменој књижевности и веровањима, неким фолклорним облицима, алхемији или, пак, о другим културама, попут грчке. Анализирајући и упоређујући неке од тих елемената, дошли смо до тога да немали број њих, без обзира на то одакле потичу, имају заједнички именитељ – Сунце. Наиме, ако посматрамо свих осам књига песама Васка Попе у целини, а свака друга перспектива би и била непотпуна, примећујемо да насупрот, до сада често помињаном, песимизму и мраку коегзистира и принцип светлости, тј. соларног, те тако, грубо речено, та два принципа образују својеврстан дуалистички пар. У Попиној поезији очито је присуство једног архајског мишљења, заједничког бројним културама, које се очитује у представама непрестане космичке борбе између поменутих двају принципа, те се пажња коју овај песник посвећује соларном може изједначити са својевр-

* aleksandrapopin@sbb.rs

сним култом. Покушаћемо да, овом приликом, означимо неке од кључних тачака ове тезе.

С обзиром на то да у поезији Васка Попе постоји мноштво соларних мотива, било да доминирају у песми/циклусу/књизи, било да су расути у фрагментима, и да би анализа свих њих превазишла оквире овога рада, одлучили смо се да, маркирајући одређене мотивско-тематске групе, покажемо да у поезији овога песника постоји одређени систем по коме соларни мотиви функционишу. Сматрамо да елементи соларног култа имају веома важну улогу без обзира на то да ли се пева о, ако се може рећи, интимном свету лирског субјекта, или о великим епским, историјским, космичким темама. Видећемо, такође, на који начин песник компоује соларне елементе различитих културолошких димензија, па се тако они често преплићу и допуњавају значењски песму, али оно што је евидентно јесте њихово заједничко исходиште.

Анализирајући мотиве везане за Сунце, можемо повући једну основну линију око које се већина њих групише. На супротним половима ове линије јесу дневно и ноћно сунце. Дневно сунце би представљало апсолутни позитивни животни принцип. Оно се у овој поезији манифестује како у свом експлицитном тако и кроз низ другачијих облика (соларни атрибути, симболи, па све до соларног божанства). Без обзира на то о којој од ових манифестација је реч, та позитивна суштина не изостаје. С друге стране, ноћно сунце се јавља у два функционално различита облика. Први би био *подземно сунце* (сунце у свом ноћном пребивалишту), које нема негативни предзнак, а други – *црно сунце*, које је у потпуности представа Сунчеве супротности (симбол зла, дезинтеграције живота, мрака и хаоса).

И на небу и под земљом

У древној религији и миту многих народа, па и Словена, Сунце је узимало веома значајно место (в. Чајкановић 1994: 322–335). Исходиште тих религија било је у соларном култу, тј. повезивању врховног божанства са Сунцем (нпр. мисирска божанства Ра, Амон, Хорус, Озирис).¹

Поменули смо већ песме Васка Попе које певају о интимном свету лирског субјекта. Ове песме груписане су у кругу песама *Далеко у нама* књиге *Кора*. У њима је посебно важно запазити успостављене везе између људског тела и света. Те везе воде порекло из митског мишљења, у коме је човек на својеврстан начин био мера свих ствари у моделовању света, тј. *полазна тачка или тачка рачунања при моделовању налазила се код човека самог*:

¹ ...за понеке се народе, Масагете и Либлиане, на пример, чак каже да су једино обожавали сунце(...) Нарочито је био значајан култ сунца у Сирији и отуда пренесен у Рим; са Митром култ сунца прешао је такође у Рим и у све римске провинције (...) У јелинистичком синкретизму сви велики богови имали су тенденцију да постану соларна божанства... Култ сунца био је добро познат и старим Германцима (...) и Галима... Што се тиче Словена, нарочито много докумената о култу сунца налазимо у руској старини... И код Срба има јасних остатака тога култа (Чајкановић 1994: 324–323).

у његовом телу. Оно је послужило и за најранију, почетну човекову оријентацију у простору (в. Петковић 2004: 226). За ову врсту мишљења било је карактеристично то да човек покушава себи објаснити и приближити свет помоћу слика сопственог тела. Дакле, непознато се одражавало у познатом. Сличан модел примењен је у кругу *Далеко у нама*, али по, рекли бисмо, обрнутом принципу. Наиме, овде се човек у својој телесној и емотивној димензији тумачи сликама света који га окружује. Међутим, без обзира на то, механизам је остао близак оном архајском – и овде се непознато (у овом случају емотивни живот лирског субјекта) појашњава познатим – сликама реалија. У складу са тиме, Попа је извео на сцену и соларне мотиве, при чему они овде представљају дневно, позитивно Сунце, симбол живота и креације. Песме, најшире речено, говоре о двоје људи угрожених ратном пошасту, којима је међусобна љубав уточиште и представља сопствени микрокосмос. И у том космосу постоји извор живота и покретачка снага именована сунцем, а оно потиче од самих лирских субјеката. Заправо, они су једно другоме сунце: *На небу твојих речи / Сунце не залази*² (65); *Твоји дланови обасјавају / Наше две замисљене грудве земље / Кад сунце касни* (70); *Руке твоје отварају ми дан* (71); *Гледам те / Ти ме не видиш / Између нас је слепо сунце* (72); *Претварам се сав у сунце / Над твојим ружним сном* (78); *У длановима мојим / Залазе и свићу / Јабучице твоје* (79). Видимо да је сунце овде приказано у виду самих лирских субјеката, али и као руке/дланови и јабучице. Избор руку можемо тумачити тиме што су оне, на одређени начин, метафора стварања – креације, али и исказивања емоције додиром. Јабучице, тј. очи, можемо повезати такође са емоцијама које оне зраче, али и са њиховом митолошком димензијом, која је у вези са светлошћу *при чему оне не само да опажају светлост споља, него као да и саме њоме зраче* (СМ 2001: 487), што је, опет, у блиској вези са сунцем, односно постанком очију по апокрифним сижеима код Руса и Бугара, где се каже да је Адам добио очи од сунца: *као што сунце сија, тако и човекове очи дању гледају а ноћу спавају* (СМ 2001: 7).³

Као што Чајкановић каже, *једно од горућих питања у вези са религијом сунца јесте: шта бива са сунцем преко ноћи*. За то је постојало више веровања. Једно од њих је било то да сунце сваког дана, по заласку, умире, а да се изјутра рађа ново. Међутим, много учесталије било је веровање да Сунце ноћу светли у доњем свету, мртвима, и *код нашег народа постоји веровање да сунце ноћу пролази кроз доњи свет, кроз који га преноси Бог тога света* (Чајкановић 1994:330). Сматрамо да су управо из тих веровања произишли неки од мотива у појединим Попиним песмама.

У трима песмама различитих књига уочавамо релацију крв – река – сунце. Прва од њих је *Разговор* из књиге *Кора*, циклуса *Опседнута ведрина*: *Зашто се пропињеш / И обале нежне напушташ / Зашто крви моја // Куда да те пустим / На сунце // Ти мислиш пољубац сунца / Ти појма о томе не-*

² Сви цитати биће навођени по издању из 1980, односно 1981. за књигу *Рез*, тако да број у загради означава страну на којој се стихови у књизи песама налазе.

³ Као што је око један од симбола сунца, тако је и јабука, па увиђамо релацију јабучица – јабука – сунце.

маш / Понорнице моја (14). Крв у веровањима готово свих народа света представља живот, и у њој се налазе живот и душа (СМР 1998: 258). Исто тако, она је настала од морске воде, јер се читавог живота креће као морски талас (СМ 2001:7). У наведеним стиховима очито је да крв представља живот, и да је системом метафора означена као река.⁴ Водени ток, који симболише крв, замењен је реком, што не одступа много од почетног веровања, заправо, оно је само доживело трансформацију, али течност и покретљивост јесу заједничке особине које су задржане, без обзира на измену. Намеће се питање зашто река крви тежи сунцу. Да бисмо дошли до одговора, издвојићемо следеће стихове из песме *Бој на Косову пољу*, циклус *Косово поље*, књига *Усправна земља: Из смртно рањенога гвожђа / Река наше крви извире / Тече увис и увире у сунце* (36). Видимо да крв косовских ратника отиче у Сунце. Могли бисмо се држати става да је реч о симболици проливане херојске крви и њеног значаја за род, те да се стога она огрће соларним мотивима. Међутим, ближи смо мишљењу да је заправо реч о транспозицији веровања о ноћном сунцу, које осветљава свет мртвих, додуше овде заиста *посвећених*. Имајући ово у виду, не тежи ли крв лирског субјекта из песме *Разговор* управо таквом увиру. Дакле, без обзира на то што се каже да она одлази *на сунце и увис*, веома је могуће да је реч о поменутом веровању, тј. одласку на онај свет.⁵

Ноћно сунце, тј. веровање о његовом подземном боравку, нашло се и у два песмама књиге *Кора*, циклуса *Списак – Кромпир* (42) и *Пузавица* (40). То сунце овде нема предзнак смрти (онога света). Оно овде обасјава подземље, али се доживљава као одраз овоземаљског, односно, веровања да и у тој димензији све функционише као на земљи, у свету људи, при чему би површина земље била оса симетрије. У подземљу би такво сунце било додатна енергија која подстиче раст и плодност. Тако је у овим песмама – загонеткама пузавица *Најнежнија кћи / Зеленог подземног сунца*, а кромпиру,⁶ који је *загонетно мрко лице земље у срцу сунце спава*, и он проговара *поноћним прстима језик вечног поднева*. Очита је покретачка енергија *зеленог, подземног сунца*, која је уткана у живот биља, а потиче од сунчевог двојника.

Црно,⁷ односно, поноћно сунце као симбол деструкције јавља се у Попиној књизи песама *Споредно небо*. Читава ова књига могла би се означити као стиховани космогонијски мит, у коме се води борба између мноштва – *ми* против *једног* – силе (при чему *он* није људско биће) за настанак новог света новог човека. Међутим, осим те борбе, можемо уочити и ону која се води унутар самих људи, а узрокована је сукобом између исправних и лажних циљева. Свет за који се ваља изборити требало би да буде укорењен у род

⁴ Код Попе је често крв представљена као река (в. и циклус *Далеко у нама*).

⁵ Можда би било сувише слободно на овом месту учитати и веровања о оном свету који се налази негде иза мора, те да се *пуштањем воде* (на Велики четвртак) речним током може *послати порука* покојницима.

⁶ Латински назив за кромпир је *solanum tuberosum*, што би у слободном преводу значило сунчани гомољ/кртола. Верујемо да је ту чињеницу Попа узео у обзир певајући о овој биљци.

⁷ Црно сунце проналазимо и у песми *Смрт црнога Ђорђа*, круг песама *Теле-кула*, књига *Усправна земља*, али оно овде представља сунце у обитавалиштву мртвих: *Глава ће му сијати / Крунисана црним зрацима / Црнога сунца // Када се пробуди* (48).

и светлу традицију. Без обзира на то о којем од сукоба је реч, оно што им је заједничко јесте борба између мрака и светлости. Што се соларних мотива у овој књизи тиче, они су најзаступљенији у круговима *Подражавање сунца* и *Липа насред срца*, мада су и *Размирица* и *Раскол* вишеструко њима прожети. Овом приликом обратићемо пажњу на прва два.

Читава књига песама *Споредно небо* подтекстуално кореспондира са два традицијама – алхемијском (в. Урошевић 1981: 34–35; Урошевић 1983: 35–50; Радуловић 2011: 530–539) и митском. Мотиви за које можемо рећи да им припадају толико су испреплетани да би се поједине песме могле сасвим слободно тумачити у два кључа, но, наравно, најтачније је вршити анализе узимајући у обзир оба. Влада Урошевић каже да се читав циклус *Подражавање сунца* може тумачити кроз *призму алхемичарске симболике*, те да седам песама овога круга представља *седам ступњева једног (очигледно недоведеног до успешног краја) процеса добијања Камена мудрости, „освајања златног руна”, крајњег циља Веледела* (Урошевић 1983: 38). Исти аутор наводи да би *црно сунце* представљало *putrefactio* – први ступањ у процесу трансмутације, а да је његово рађање из *црног јајета, после његове црвене, зелене и модре фазе знак повратка на сам почетак, знак неуспеха операције* (Урошевић 1983: 38), те да је сунце рођено из *црног јајета један свет изокренутих закона, свет који се не може даље развијати, један мртворођени свет* (Урошевић 1981: 34), о чему сведоче и стихови у којима се наводи да то *излежено сунце: Заходило није уопште / Али ни исходило није // Позлатило је у нама све / Озеленило није ништа / Око нас око тога злата* (47). Оно што бисмо у овом кругу песама довели у везу са митским јесте персонифицирање сунца (*старо сунце* и *син сунчевић* у песми *Смрт сунчевог оца*), као и помињање *липе, јабуконосца* и *дванаест огњених грана*, при чему се последња два именована односе такође на сунце. Дакле, можемо рећи да, кроз укрштаје двеју традиција, у стиховима овога циклуса видимо борбу за васкрсење *старога, родног, завичајнога сунца*,⁸ што би представљало успостављање новог система у коме ће се човек изборити за своју праву суштину, оличену у духовном (јер и идентитет укорењен у древност, али и досезање Веледела, чији прави циљ није добијање злата у неограниченим количинама, већ духовно узвишење, јесу заправо изходиште ове борбе).

О *неправилном* трагању за сунцем, усред мрака, певају у кругу песама *Липа насред срца: Песма младе истине* (63), *Кроћење бодержа* (65), *Страдање златног трonoшца* (67) и *Липа насред срца* (69).⁹ Један од централних мотива ових песама представља липа смештена *насред срца*.¹⁰ *Прича* о мраку и несталом Сунцу се наставља. Персонификована истина говори о месту и

⁸ О том и таквом сунцу пева се и у песми *Стећак*, круг *Ћуваркућа*, књиге *Кућа насред друма* (15). С обзиром на то да је песма испевана 1952, може нам послужити као један од кључева и за тумачење књиге и циклуса о коме говоримо: *И вероватно, одавде потиче коришћење симболичког и метафоричког инструментарија соларног мита у поезији Васка Попе* (Антонијевић 1983: 59).

⁹ Ове песме сачињавају и својеврстан *подциклус* овога круга песама.

¹⁰ Место где се налази липа наводи нас на мишљење да је она заправо дрво света (центар, осовина), због повезивања са срцем, централним покретачем живота у организму.

доласку – сазревању сунца, које ће се појавити ако *лирско ми* буде умело да гледа, међутим, оно се понаша попут људи који су исмевали пророке: *Исмејали смо песму / Ухватили и везали истину / И ту је под липом преклали* (63). Дакле, у питању је *наопако* понашање, о чему пева и песма *Кроћење бодеза*. Да је реч о липи као божанском дрвету, али и соларном божанству за којим се трага говоре стихови: *Поклонили смо се дубоко / Липи насред срца* (65). У овом подкругу песама посебно је интересантан мотив *златног трonoшца*. Посезање за овим мотивом досада је тумачено везом са алхемијом (в. Радуловић 2011: 532), али сматрамо да је то сувише једнострано мишљење. У песми *Страдање златног трonoшца* он је представљен као нешто за чију се безбедност стрепи. Златан је и хром, што га доводи у везу са некадашњим претпостављеним врховним божанством,¹¹ а види се да је у потрази за оним претком или потомком који би заузео божански престо, тиме донео нови живот – светлост – Сунце и тако растерао дуготрајни мрак: *Хтео је свакако да ископа неког / Ко је на њему већ седео / Или некога ко ће тек седети* (67). У последњој песми овога круга *Липа насред срца* сунце се помиње вишеструком номинализацијом: директним именовањем, бројем дванаест¹² у збиру облака, али и самим благом које испод липе треба ископати. Благо се налази у котлу (који је такође довођен у везу са алхемијом), закопаном испод сеновитог дрвета. Да је реч о благу, иако се помиње закопано сунце, наводи нас то да у традицији појам блага не означава само материјалну вредност *јер, благо не обухвата само имање, већ и добро уопште, драгоценост и материјалну и духовну* (Карановић 1989: 46). Исто тако злато је и *светлост и сунце, давалац живота, а у вези са култом мртвих у усменој традицији уопште, па и у нас. У оквиру истог култа, а у вези са закопаним благом, (златом) тумачена је и борба космичких сила светлости и таме, чиме би се, онда, кроз причу репродуковала ситуација прастварања, и она би попримила сакрални митски смисао* (Карановић 1989: 46–47). Складно томе, сматрамо да се ископавање котла у овој песми може тумачити управо на такав начин. Уз то, и *повлачење котла у дубине срца*, такође је у вези са традицијом, којој је познат мотив непрописног ископавања блага, при чему се оно повлачи још дубље у земљу. Као и у првој песми, и овде долази до жртвовања у коме страда липа: *Посекли смо липу да се огрејемо / Хладно нам је било око срца* (69), тако да у недостатку владара – божанства – Сунца, старо култно дрво има улогу извора топлоте – живота. Дакле, потрага за извором живота и овога пута била је неуспешна, тако да се у хаосу мрака борба наставља, а заменски извори нису дугога века, поготово што су трагаоци евидентно невешти у потрази.

¹¹ Трonoжац бисмо могли довести у везу и са широм симболиком по којој *свети трonoжац* представља везу са прорицањем при чему испољава вољу богова. Уз то иде и податак да је Хефест био *врстан стручњак за прављење светих трonoжаца; он је направио тако изузетне трonoшце да су могли потпуно сами отићи до боравишта богова и вратити се одатле*. Тако су трonoшци помагали у проницању божанских тајни. Осим тога т. је и *знамен аполонијске мудрости* (РС 2004: 991–992). Све наведено се, очито, може повезати са значењима деловања трonoшца у овим песмама.

¹² Дванаест је један од сунчевих бројева.

Бог и Сунце

Сунце је имало велику улогу у бројним светским религијама и *кад није божанство, сунце је код многих народа приказивање божанства (уранска епифанија)* (РС 2004: 898). Што се старе српске религије тиче, најчешће се упућује на Чајкановићев покушај реконструкције врховног божанства, при чему је главни светац, који је преузео његове функције Свети Сава. По Чајкановићевом мишљењу, *стари врховни бог произашао је из териоморфног божанства у лику хромог вука, које је сазивало вукове и одређивало им плен. То божанство је касније антропоморфизовано и оно је постало „вучји пастир” и заштитиник стоке, што је, у ствари, хипостаса бога доњег света (какав је био грчки Хермес, германски Водан, словенски Велес). Представе о старом богу подземног света временом су пренете на светог Саву* (Раденковић 1997: 179–180). Са друге стране, постоји и следеће мишљење: *нема сумње, Перун је био капа српског, хрватског, бугарског и руског пантеона* (Петровић 2004: 394). Дакле, по томе би врховни бог био *ратни бог и бог сунца, громовник и муњобија; соларни бог и пророк, као и неко ко одлучује о судбини* (Петровић 2004: 383).

Чињеница је да на основу анализа Попине поезије, посебно књига *Усправна земља* и *Вучја со*, можемо видети како је, између осталог, као основа за креирање ликова Св. Саве, Вучјег пастира и вука, послужила доминирајућа Чајкановићева теорија. Међутим, с обзиром на то да када су облици усмене књижевности у питању од којих *ниједан не функционише као преузет модел уметничког исказа, већ се они најчешће синкретички прожимају, дезинтегрисаних природних својстава и суптилно реинтегрисани у Попиној песничкој радионици* (Самарџија 1997: 160), исто се може рећи за елементе преузете из српске/словенске митологије. У складу са тим, у представама наведених митских ликова у Попиној поезији пронаћи ћемо атрибуте везане за бога доњег света, али исто тако и за соларног громовника Перуна. Тако ће Свети Сава у истоименој песми (25) бити праћен веригама, вуковима и петлом, али ће му у *риђој бради засутој липовим цветом муње и гromови играти жмурке*; летеће, као вучји пастир, небом на белцу, чекајући душе косовских бојовника (*Бој на Косову пољу*, 36), али *тимариће гromове и муње сапете у књижуринама (Живот светoга Саве, 24)*.¹³ Између кипова хромог вука *рашће свете коприве (Поклоњење храмаме вуку, Вучја со 14)*, *нудиће му се венац перуника исплетен по мери његове главе* (исто, 15), а он ће *ходати са дванаестоликим сунцем на језику исплаженом до земље (Трагови хромога вука, Вучја со, 59)*. Видимо, дакле, Попино упориште у научној мисли, када је реч о бројним мотивима *вучјег круга*, али исто тако и чињеницу да песник од ње одступа, уплићући у њих нити везане за соларног, громовитог Перуна,

¹³ Та улога громовника, која га зближава са „легитимним” Перуновим наследником у хришћанској религији, св. Илијам, односно по којој је и св. Сава наследник словенског бога грама, у Попиној иконографији и кореографији постаје првостепена (Петров 1980: 70–71).

а на тај начин изнова *осветљавајући* опевана збивања у земљи и времену мрака.

У књизи песама *Усправна земља* постоји још низ соларних мотива који су у релацији са божанским. Ова књига вишеструко кореспондира са српском средњовековном традицијом (в. Петров 2008: 5–66), почевши од првог циклуса који пева о манастирима, преко *Косова поља*, па до *Повратка у Београд*. У складу са тиме, извесно је и колико је повезана са православним хришћанством. Отуда не би смело да нас изненади то мноштво соларних мотива, који би требало да потичу баш из хришћанске иконографије, јер: *Византијска и староруска химнографија упоређивале су Христа са „праведним сунцем”, а хришћанство – са светлошћу која долази од њега. Исуса Христа су такође називали „незалазећим”, „истинским”, „разумним”, „мисленим” сунцем, а понекад и „Богом-сунцем”* (СМ 2001: 522). Тако бисмо мотиве сунца и могли повезати са наведеним: *Корачаш седмовратна / У пратњи свог женика сунца; Пркосиш и сунцосеку / И житосквртитељу (Жича, 16); И на темену јој саградила / Седам сунцомоља (Сентандреја, 19); Умио сам лице у рајској реци/Обрисао га о скуте сунцородице/Надвијене над торњевима (...) Кренуо сам ка великој капији / Отвореној нада мноу у зениту (Повратак у Београд, 53); Суце те чува / У златном своме ћивоту / Високо над лавезом векова (Београд, 59); Држи на длану своју одсечену главу / Светлозарну своју задужбину / И сунчеву намесницу / У свеопитем мраку (Венцоносац са Косова поља, 37). У овим стиховима очите су везе сложеница сунцосек – главосек,¹⁴ сунцомоља – богомоља, сунцородица – Богородица, уз које и остали соларни атрибути потичу из поменуте традиције, тако да је овде Сунце оличење Христа, односно Бога. Међутим, Попа чак и у овим песмама не дозвољава једносмерност тумачења, те врло дискретно изнова провлачи мотиве из прехришћанске равни. У песми *Сентандреја* (19), последњој у циклусу *Ходочашћа*, каже се, између осталог: *Запала си испод кубета / Седам стараца храстова / И прелила их вином // Ослободила из жара седам гугутки / Отпојала си седам вечерњи // Помирисала си цвет перунике / Затворила се у небеску круницу / И заћутала*. Дакле, поред читавог средњовековног окружја у овом низу песама, на самом његовом крају, у мотивима *стараца храстова* и *цвету перунике* видимо атрибуте Перуна, бога грома. Исто тако, у песми *Небојша кула* (*Повратак у Београд*, 56), где је кула насликана као борац против мрака,¹⁵ која по целу ноћ лети небом и с црним огњевима се бије за сун-*

¹⁴ Порекло сложенице *сунцосек* можемо пронаћи у једном од атрибута Св. Јована – *Главосек*, чији се дан смрти одсецањем главе слави као празник Усековање. Са друге стране, ова сложеница код Попе може бити и у вези са Ивањданом, празником који слави рођење Св. Јована, јер обреди и народна веровања везана за овај празник *несумњиво су остаји многобожачког соларног празновања летњег Сунчевог солстиција* (в. СМР 1998: 209–211; 396–398; 446). Ипак, највероватније је сунце из ове речи у директној вези са Христом, јер Доментијан, пишући о Жичи, назива овај манастир невестом из *Песме над песмама*, тј. невестом Христа, који је небески женик (в. Доментијан 1938: 168).

¹⁵ Сличан мотив имамо и у песми *Очи Сутјеске* (*Кућа напред друма*, 34, 36, 38). Мотиви борбе за сунце, у обе песме, потичу из веровања о али и аждаји, које покушавају да попију/прождеру сунце (СМ 2011: 5, 6).

чево наслеђе, у завршним стиховима проналазимо: *Не бојиш се никога / До родитеља громовника*. Овде изнова видимо да се у поезији Васка Попе, баш као и у народној традицији, попут палимпсеста, наслојавају различити слојеви, који припадају веома удаљеним временским димензијама, али се стичу у заједничком простору – песми.

Мотив који потиче из веровања о Сунцу као божанству истиче се и у песми *Сусрет са праочевима* (43), у књизи *Живо месо*, при чему овде вук припада пре соларном него искључиво хтонском принципу што се да закључити из стихова: *Споразумевају се боље са вуковима / Него с људима / И клањају се једино сунцу / Свакога јутра и вечери*. Спој веровања у митског претка, односно врховно божанство, и његову везу са сунцем, али овога пута отворено у складу са његовом соларно-хтонском природом, тј. дневно-ноћним кретањем сунца, видимо у песми *Вршачки идол* (*Живо месо*, 12): *Он је некада држао сунце / У вучјим својим зубима // Играо се њиме боговски / Узносио га на небо/И сносио под земљу*. Са овом повезана је и песма *Вршачка колица* (*Живо месо*, 46). На први поглед чини се да је реч о потпуно истом мотиву, јер и овде видимо вука као божанство, и Сунце, које је *његова играчка*, без које он (свргнут) *није нико и ништа*, међутим, пажљивијом анализом, откривамо још један значењски нанос, који потиче из грчке митологије. Наиме, помињањем *колица, два точка и упрегнутих патака*, као и тога да наслов не гласи случајно *Вршачка колица*, Попа нас директно упућује на један археолошки налаз. Реч је о вотивним колицима, налазу из Дупљаје, која се чувају у Вршачком музеју. Претпоставља се да је реч о налазу који се везује за делфског Аполона. Аполон је у почетку представљан у вези са лунарним принципом, а касније се препознаје као *сунчани бог, бог светлости* (РС 2004: 24). Једна од функција му је била заштита њиве, сетве и усева, био је бог смрти, а тек од 6. в. пре наше ере поистовећује се са Хелијем и постаје бог Сунца (РГИРМ 2000: 41). По рођењу, добио је од оца Зевса – златну митру, лиру и кола са запрегом лабудова (н. д. 39). Видимо, дакле, да у овим двама песмама егзистирају два различита митска слоја – овога пута српски/словенски и грчки. Без обзира на њихову привидну различитост, они су овде међусобно усаглашени, што се види из поменутих мотива. Сагласно томе, када је о соларним мотивима реч, односно истицању божанског у Сунцу и обрнуто, Попа посеже и за слојеви-ма европског мита. Међутим, он у песми *Поштовање осовине* (*Рез*, 37) иде и даље, тако што певајући о јужноамеричким домородачким народима помиње и често веровање у соларним религијама да божанство – Сунце иде колима по небу:¹⁶ *Стари народи Инке / Маје Олмеци Астеци / Нису знали за точак // Као да нису видели / Како сунце не иде пешице по небу*.

¹⁶ У култу и народним представама сунце се често замишља као котур или точак. Таква представа била је позната још Мисирцима и Вавилоњанима, Индоаријевцима, па онда Грцима, Римљанима, Германцима, Галима. Таква представа није била непозната ни Србима и другим Словенима (...) сунце које се вози у колима такође је старинска представа и српска и отите словенска; њу, уосталом, такође налазимо у старом веку код Вавилоњана, Индоаријеваца, Грка (...) (Чајкановић 1994: 327–328).

Поезија Васка Попе садржи много више примера за соларне мотиве од ових које смо навели. Сматрамо да би се сви они могли груписати око осе коју смо поменули на почетку. Видели смо да сунчана симболика има вишеструки значај у овој поезији, за коју би се у широком потезу могло рећи да је у свим својим равнима ослоњена на дуалистички сукоб двају принципа – мрака и светлости, хаоса и космоса. Без обзира на то да ли се пева о унутрашњој или колективној драми лирских субјеката, и из које је просторно-временске димензије песник захватио, сложили бисмо се са, више пута истицаним, ставом Дамњана Антонијевића да је *поетско исходште целокупне Попине поетске космогоније соларни мит* (Антонијевић 1976: 17).

ЛИТЕРАТУРА

- Антонијевић 1976: Дамњан Антонијевић, *Усправна земља Васка Попе*, Нови Сад: Братство јединство.
- Антонијевић 1983: Дамњан Антонијевић, „Пркосна кућа слободе/Васко Попа: *Кућа на сред друма*”, у: *Акција критике*, Нови Сад: Матица српска.
- Доментијан 1938: Доментијан, *Животи Св. Саве и Св. Симеона*, Београд: СКЗ.
- Карановић 1989: Зоја Карановић, *Закопано благо – живот и прича*, Нови Сад: Братство-јединство: Институт за југословенске књижевности и општу књижевност Филозофски факултет.
- Петковић 2004: Новица Петковић, „Увод у тумачење Попине поетике”, у: *Огледи о српским песницима*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Петров 1980: Александар Петров, „Васко Попа урлик и лавеж”, у: *Поезија данас*, Београд: Вук Караџић.
- Петров 2008: Александар Петров, предг. у: Васко Попа, *Јутро мислено: немањићско доба: зборник средњовековне поезије*, Нови Сад: Академска књига.
- Петровић 2004: Сретен Петровић, *Српска митологија у веровању, обичајима и ритуалу*, Београд: Народна књига.
- Попа 1980: Васко Попа, *Кора*, Београд: Нолит.
- Попа 1980: Васко Попа, *Непочин-поље*, Београд: Нолит.
- Попа 1980: Васко Попа, *Споредно небо*, Београд: Нолит.
- Попа 1980: Васко Попа, *Усправна земља*, Београд: Нолит.
- Попа 1980: Васко Попа, *Вучја со*, Београд: Нолит.
- Попа 1980: Васко Попа, *Живо месо*, Београд: Нолит.
- Попа 1980: Васко Попа, *Кућа на сред друма*, Београд: Нолит.
- Попа 1981: Васко Попа, *Рез*, Београд: Нолит.
- Раденковић 1997: Љубинко Раденковић, „Вучја тема у поезији Васка Попе”, у: *Поезија Васка Попе: Зборник радова*, ур. Н. Петковић, Београд: Институт за књижевност и уметност, Вршац: Друштво Вршац лепа варош.

- Радуловић 2011: Немања Радуловић, „Алхемија у поезији Васка Попе”, у: 40. *Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 8–11. 9. 2010, Београд. 2, Српска књижевност и европска књижевност*, Београд: Филолошки факултет, Међународни славистички центар.
- РГИРМ 2000: *Речник грчке и римске митологије*, Драгослав Срејовић, Александрина Цермановић-Кузмановић, Београд: Српска књижевна задруга: Службени лист СРЈ.
- РС 2004: *Rečnik simbola*, Alen Gerbran, Žan Ševalije, Novi Sad: Stylos.
- Самарџија 1997: Снежана Самарџија, „’Трагом родне понорнице...’ (Симболи поезије Васка Попе и усмена традиција”, у: *Поезија Васка Попе: Зборник радова*, ур. Н. Петковић, Београд: Институт за књижевност и уметност, Вршац: Друштво Вршац лепа варош.
- СМ 2001: *Словенска митологија енциклопедијски речник*, Београд: Zepet book world.
- СМР 1998: *Српски митолошки речник*, Ш. Кулушић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, Београд: Етнографски институт САНУ: Интерпринт.
- Урошевић 1981: Влада Урошевић, „Атанор Васка Попе”, у: *Књижевне новине*, год. XXXIII, бр. 618, Београд, 10. јан., 34–35.
- Урошевић 1983: Влада Урошевић, „На темељима древних знамења: Нумеролошка симболика у композицији дела неких савремених југословенских песника”, у: *Градина*, Ниш, XVIII, бр. 7. 35–50.
- Чајкановић 1994: Веселин Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, Београд: СКЗ, БИГЗ, Просвета, Партедон.

Aleksandra R. Popin

THE SOLAR MOTIFS IN THE POETRY OF VASKO POPA

(Summary)

Numerous motifs in Popa's poetry are connected to the elements of the archaic ways of thinking (the Slavic/Serbian myth, Serbian oral literature and beliefs, folklore forms, alchemy, Greek myth, etc.) Many of them have a common denominator – the Sun, so that the presence of another archaic opinion common in many cultures, is evident in the scenes of the cosmic battle between darkness and light. The work starts from the thesis that the solar motifs in the poetry of this poet constitute a system which is one of a kind. Namely, it is possible to draw an axis around which motifs are grouped, and the *daily sun* and the *night sun* are at its opposite poles. The daily sun represents the absolutely positive life principle, whereas the night sun takes two different shapes: the *underground sun* (the sun in its overnight residence) and the *black sun* (the symbol of evil, disintegration, darkness, chaos). These motifs are analysed throughout the eight books of poems in attempt to prove that the solar cosmogonic myth represents the poetic source of the whole of Popa's poetry.